

प्रकरण पहिले
प्रास्ताविक

प्रकरण पहिले

- १.१ विषय प्रवेश
 - १.२ संशोधनाचा विषय
 - १.३ संशोधनाची गरज व महत्त्व
 - १.४ संशोधनाची उद्दिष्टे
 - १.५ संशोधनाची व्याप्ती व मर्यादा
 - १.६ प्रकरणीकरण
- संदर्भसूची

प्रकरण पहिले

प्रास्ताविक

१.१ विषय प्रवेश

इ.स. १९६१ च्या बृदानेसुमारी नुसार जी माहिती मिळते त्यावरून स्त्रियांतील साक्षरतेचे प्रमाण फक्त १२.९ होते. मात्र याचा अर्थ आपल्या देशात स्त्रीशिक्षण पूर्वीपासून दुर्लक्षित होते असा करता येणार नाही. वैदिक काळामध्ये स्त्रिया धार्मिक ग्रंथाचा अभ्यास करीत असत. गार्गी, मैत्रियी यासारख्या नामवंत स्त्रियांनी त्या काळात वेदांच्या सखोल अभ्यास केलेला होता. स्त्रियांना वेदकाळात मिळणारे हे स्वातंत्र्य, मान त्यानंतरच्या काळातील समाजिक, आर्थिक, राजकीय बदलांमुळे संपुष्टात आला आणि त्यामुळे स्त्रियांचा शिक्षणाचा हक्कही काळाच्या ओघात नष्ट झाला.

इ.स. १८१३ च्या कायदयाप्रमाणे ईस्ट इंडिया कंपनीला भारतीय लोकांच्या शिक्षणाची जबाबदारी घ्यावी लागली. परंतु सामाजिक आणि धार्मिक तटस्थतेच्या नावाखाली तत्कालीन शासनाने स्त्री शिक्षणाबाबत प्रत्यक्षपणे काहीही केले नाही. मशिनरी संस्थांनी इ.स. १८२० कलकत्ता फीमेल ज्युव्हेनाईल सोसायटी मार्फत कलकत्ता येथे मुलींची पहिली शाळा काढली. इ.स. १८२१ साली ब्रिटीश फॉरिन स्कूल सोसायटी तर्फे स्त्री शिक्षणाचा प्रसार करण्याच्या उद्देशाने कुमारी कुक हिंदुस्थानात आल्या व त्यांनी कलकत्यास दुसरी शाळा काढली. लेडी अॅमस्ट यांनी इ.स. १८२४ साली सोसायटी फॉर नेटिव्ह फीमेल एज्युकेशन ही संस्था स्थापन केली. बंगाल मध्ये वरील प्रकारचे प्रयत्न चालू असताना मुंबई शहरात त्याच साली अमेरिकन मिशनरी सोसायटी मार्फत हया इलाख्यातील मुलींची पहिली शाळा सुरु झाली. इ.स. १८२४ ते १८३४ या काळात चर्च मिशनरी सोसायटी, अमेरिकन मिशनरी सोसायटी व स्कॉटिश मिशन या विविध संस्थामार्फत मुंबई

इलाख्यातील अनेक ठिकाणी मुलींच्या शाळा सुरु झाल्या. कलकत्ता व मुंबई प्रमाणेच मद्रास येथेही मुलींच्या शिक्षणाचा प्रसार झाला.

स्वकीयांनी केलेल्या स्त्री शिक्षणाच्या प्रयोगांच्या उल्लेख करताना महात्मा ज्यातिबा फुले यांनी इ.स. १८४८ मध्ये पुण्यात काढलेल्या मुलींच्या शाळेचा नामनिर्देश करावाच लागतो. शिक्षिका मिळत नाहीत म्हणून स्वतःच्या पत्नीस शिकवून तयार केले व त्यांची शिक्षिका म्हणून नियुक्ती केली.

मिस मेरी कार्पेन्टर हिंदुस्थानात आल्या होत्या त्यावेळी त्यांनी स्त्री शिक्षणास गती द्यावयाची झाल्यास स्त्री शिक्षिका असल्याशिवाय मुलींच्या शाळांची व शिकणाऱ्या मुलींची संख्या वाढणार नाही हे सरकारी अधिकाऱ्यांना पटवून दिले व त्यामुळे पुणे व मुंबई इलाख्यात ट्रेनिंग कॉलेज स्थापन केली.

स्वातंत्रोत्तर काळात मुलींच्या शिक्षणाची प्रगती पुष्कळच झपाट्याने झालेली आहे. विशेषतः या वाढीची तुलना स्वातंत्रपूर्व काळातील मुलींच्या शिक्षणाच्या स्थितीशी केल्यास ही वाढ विशेष डोळ्यात भरते. इ.स. १८९२ साली विविध शिक्षण संस्थातील मुलींची संख्या सुमारे ३,५०,००० होती. ही संख्या इ.स. १९०२ मध्ये ४४७४७० इतकी झाली याचाच अर्थ असा की, १८९२ ते १९०२ या दहा वर्षांच्या काळात ९४४७० ने ही संख्या वाढली.

स्त्री व पुरुष यांना घटनेने जे समान हक्क दिलेले आहेत. त्या दिशेने उचलावयाचे पहिले पाऊल म्हणजे स्त्री व पुरुष यांच्या शैक्षणिक विस्तारातील फरक भरून काढणे हे होय. इ.स. १९४७ - ५० मध्ये शिकणाऱ्या दर शंभर मुलां मागे शिकणाऱ्या मुलींचे प्रमाण ३३ होते. हे प्रमाण १९५६ ते ५७ मध्ये ३६ झाले यावरून मुलामुलींच्या शैक्षणिक विकासातील फरक भरून येऊन मुले मुली एका समान शैक्षणिक पातळीवर यावयाला अजून जवळजवळ १५० वर्षे लागतील.

प्रसिद्ध फ्रेंच समाजवादी शास्त्रज्ञ चार्लस फेरिया याने म्हटले आहे की “ एखादया राष्ट्राकडून स्त्रीला दिल्या जाणाऱ्या सामाजिक व राजकीय महत्त्वावरून त्या राष्ट्राची सांस्कृतिक उंची मोजता येते.”^१

अर्थर मेह्यू यांनी “ दि एज्युकेशन इन इंडिया ” या पुस्तकामध्ये म्हटले आहे की ‘ ज्या शिक्षण पध्दतीत स्त्रीला दुर्लक्षित ठेवले जाते, अगर तिला कमी प्रतीचे स्थान दिले जाते ती शिक्षण पध्दती राजकीय अगर व्यावसायिकदृष्ट्या परिणामकारक ठरू शकेलही परंतु वांशिक गुण विशेष व समाजाचे संपूर्ण व्यक्तिमत्त्व यांच्यावर त्या पध्दतीचा ठसा उमटू शकणार नाही ’^२

स्त्रियांच्या शिक्षणातील अडचणी व उपाय

१. प्राथमिक स्तरावर मुले व मुली एकत्र शिकण्यास फारसा विरोध नसला तरी परंपरागत कल्पनांनी जखडून गेलेल्या काही ग्रामीण भागात त्याबाबत विरोध आहे.

अशा भागांसाठी जरूर तर मुलींच्या स्वतंत्र शिक्षणाची तरतूद करणे प्राथमिक स्तरासाठी तरी आवश्यक आहे. परंतु यापेक्षा ही महत्त्वाचा उपाय म्हणजे योग्य शैक्षणिक प्रसार करणे, जनमानसात जरूर तो बदल घडवून आणणे व स्त्री शिक्षिकांची अधिक प्रमाणात नेमणूक करणे हा होय.

२. अनेक मुलींना कुटुंबात अधिक प्रमाणावर विविध प्रकारची कामे करावी लागत असल्याने शाळेत येणे शक्य होत नाही. आज आपण पूर्ण वेळ शिक्षण घेणे अगर अजिबात शिक्षण न घेणे अशा पर्याय पालकांसमोर व मुलीसमोर ठेवतो. स्वाभाविकच कुटुंबाच्या कामात हरप्रकारे मदत करणाऱ्या मुलींसाठी शिक्षण न घेण्याचा पर्याय निवडला जातो.

ही स्थिती बदलणे आवश्यक आहे म्हणून अंशकालील शिक्षणाची सोय केली गेली पाहिजे.

वर उल्लेखिलेल्या कारणास्तव रात्रशाळा व सायंशाळा यांची योजनाही ग्रामीण भागात कार्यवाहीत आणणे उपयुक्त ठरेल.

३. प्राथमिक शाळांत दाखल होण्याच्या विद्यार्थिनींची संख्या वाढविण्याच्या दृष्टीने ही उपाय योजना होणे आवश्यक आहे. या संदर्भात 'माध्यान्ह योजना' (mid-day meals) चा उपयोग चांगला होतो असा काही राज्यांचा अनुभव आहे. तसेच जास्तीत जास्त दाखल संख्या व जास्तीत जास्त सरासरी उपस्थिती असणाऱ्या ग्रामपंचायतीला, विकास गटाला, महालाला, तालुक्याला काही बक्षिस अगर फिरती ढाल देण्याची योजना सुरु करावी. याशिवाय नियमितपणे हजर राहणाऱ्या मुलींनाही काही बक्षिस दिल्यास त्याचा दाखल संख्या वाढविण्यास व गळती थांबविण्यास उपयोग होऊ शकेल. समाज शिक्षण कार्यक्रमाद्वारे प्रौढ स्त्रियांचा मुलींच्या शिक्षणाबाबतचा दृष्टीकोण बदलल्यास मुलीं अधिक प्रमाणात शाळेत येऊ शकतील. शाळेत समित्या स्थापन करणे व शालेय कामात रस घेणाऱ्या एखादया प्रौढ स्त्रीस त्या समितीवर घेणे यामुळेही शाळेची पटसंख्या वाढू शकेल. स्त्री शिक्षण सप्ताहाचे प्रभावीपणे संघटन करणे हा ही स्त्री शिक्षणाबाबत लोकमत जागृत करण्याचा एक उपाय आहे. एकंदरीत विचार करता असे म्हटले पाहिजे की, केवळ कायदे पास करून शाळांत येणाऱ्या मुलींची संख्या वाढू शकेल असे स्वप्न रंजन करीत न बसता अधिक प्रमाणात शाळांत मुली दाखल करण्यासाठी व त्या तिथे टिकून राहण्यासाठी योग्य प्रमाणात आपण लक्ष पुरविले पाहिजे.
४. पुरेशा प्रमाणावर स्त्री - शिक्षकांची नेमणूक केल्यास अधिक संख्येने शाळेत मुली दाखल होणे व त्या शाळेत टिकून राहणे हे शक्य आहे. हे खरे असले तरी इतक्या मोठ्या प्रमाणात ग्रामीण भागासाठी स्त्री शिक्षिका उपलब्ध होऊ शकत नाहीत.

या प्रश्नांची उकल करण्यासाठी दुर्गाबाई देशमुख समितीने 'शालेय मातां' च्या नेमणुकीचा उपाय सुचविला आहे. चांगल्या कुटुंबातील प्रौढ वयाच्या साक्षर स्त्रिया निवडून त्यांना थोड्या कालावधीचे प्रशिक्षण दिल्यास या 'शालेय माता' मुलींची देखभाल करणे, त्यांना शिवण टिपण, स्वच्छता, चांगल्या चाली रीती यांचे शिक्षण देणे अशी विविध कामे करू शकतील.

५. मुलींना शाळेत पाठविण्यातील एक प्रमुख अडचण म्हणजे पालकांचे दारिद्र होय. प्राथमिक शिक्षण जेथे निःशुल्क आहे तेथेही पुस्तके, वह्या व कपडालता यासाठी आवश्यक पैसा पालकांकडे नसल्यामुळे मुली शाळेत येत नाहीत असा अनुभव आहे.

विशिष्ट आर्थिक मर्यादेच्या खाली उत्पन्न असणाऱ्या पालकांच्या मुलींना वरील साहित्यासाठी जरूर ती आर्थिक मदत दिली जावी. अगर साहित्य पुरविले जावे.

६. पालक कामावर गेले असता कुटुंबातील लहान मुलांचा सांभाळ करण्याचे काम मुलींना करावे लागते. त्यामुळे मुली शाळेत येऊ शकत नाहीत.

ही अडचण दूर करण्यासाठी शासनाने अधिक प्रमाणावर पाळणागृहे सुरु करावीत.

७. माध्यमिक स्तरावर सहशिक्षणाबाबत जनमत फारसे अनुकूल नाही. त्यामुळे त्या स्तरावर मुलांच्या शाळेत मुली पाठविल्यास ग्रामीणच काय पण नागरी विभागातही बरेच पालक नाखुष असतात.

दुर्गाबाई देशमुख समितीने या समस्येवर उपाय म्हणून अधिक प्रमाणावर मुलींच्या माध्यमिक शाळा सुरु कराव्यात असे सुचविले आहे. तसेच मुलींच्या शाळा व वसतिगृहे यांना मुलांच्या शाळा व वसतिगृहे यापेक्षा अधिक मोठ्या प्रमाणावर अनुदान द्यावे असेही याच समितीने सुचविले आहे.

८. प्रत्येक ठिकाणी मुलींसाठी स्वतंत्र माध्यमिक शाळा सुरु करणे शक्य नसल्याने माध्यमिक शिक्षण घेण्यासाठी दूर अंतरावरील शाळांत मुलींना जावे लागते. मुलींना असे दूर पाठविण्यास पालक राजी नसतात.
- यासाठी खास मुलींची वसतिगृहे सुरु करावीत. या वसतिगृहांतील राहण्या जेवण्याची सोय शक्य तितक्या कमी खर्चात व्हावी एवढेच नव्हे तर वस्तुरूपाने खर्चाची रक्कम देण्याची सोयही पालकांना उपलब्ध असावी तसेच दूरच्या अंतरावरील शाळेत जाण्यासाठी निःशुल्क अगर सवलतीच्या दरात परिवहन योजना आमलात आणावी.
९. माध्यमिक स्तरावर अधिक प्रमाणावर मुली दाखल होणे व त्या टिकून राहणे, ठेवणे आवश्यक ठरते.
१०. उच्चशिक्षण घेणाऱ्या मुलींची संख्या अतिशय कमी आहे. इ.स. १९७३ - ७४ मध्ये महाराष्ट्र राज्यात शिक्षण घेणाऱ्या दर १०० मुलींमागे सर्वसाधारणपणे २६ मुली उच्च शिक्षण घेत होत्या ही संख्या वाढविणे आवश्यक आहे.

कोठारी शिक्षण आयोगाच्या मुलींच्या शिक्षणाबाबत काही महत्त्वाच्या शिफारशी

१. राज्यघटनेच्या मार्गदर्शक तत्वानुसार प्राथमिक स्तरावर मुलींच्या शिक्षणाचा कार्यक्रम अमलात आणण्यामुळे विशेष लक्ष दिले पाहिजे आणि भारतीय स्त्री शिक्षण समितीने सुचविलेले उपाय योजून त्यांची गती वाढविली पाहिजे.
२. येत्या वीस वर्षात निम्न माध्यमिक पातळीवर मुलींचे मुलांशी प्रमाण १ : २ व उच्च माध्यमिक पातळीवर १ : ३ होईल असे पाहावे.

३. माध्यमिक स्तरावर मुलींसाठी स्वतंत्र शाळा काढणे, वसतिगृहे, शिष्यवृत्त्या अंशवेळ अभ्यासक्रम व व्यावसायिक अभ्यासक्रम यांची योजना करणे या गोष्टीवर भर द्यावा.

वरील शिफारशी करताना कोठारी शिक्षण आयोगाने आपल्या अहवालात असे म्हटले आहे की स्त्री - शिक्षणासाठी काही विशेष कार्यक्रम तर हाती घेतलेच पाहिजेत. स्त्रीशिक्षण हा शैक्षणिक कार्यक्रमाचा निदान काही वर्षे तरी मोठा भाग मानून स्त्री व पुरुष यांच्या शिक्षणात दिसणारी आजची तफावत भरून काढण्यासाठी निश्चित प्रयत्न केले पाहिजेत. यासाठी आवश्यक असणाऱ्या निधीची तरतूद त्यास आग्रक्रम देऊन केली पाहिजे. केंद्र व राज्य पातळीवर स्त्री शिक्षणासाठी खास यंत्रणा उभारली पाहिजे. या विशेष कार्यक्रमाबरोबरच शिक्षणाच्या एकूण कार्यक्रमाचा एक भाग म्हणून सर्व स्तरावरील मुलींच्या शिक्षणाकडे लक्ष दिले पाहिजे.

पाचव्या पंचवार्षिक योजनेच्या मसुद्यातही स्त्रीशिक्षणाबाबत काही योजना मांडलेल्या आहेत स्त्री व पुरुष यांच्या शिक्षणात आज दिसणारी तफावत भरून काढण्यासाठी स्त्री शिक्षिका पुरविण्याची गरज मानून स्थानिक मुलींना सर्वसामान्य शिक्षण व शिक्षकी प्रशिक्षण देण्यासाठी शिष्यवृत्त्या देण्याची योजना मांडली आहे. तसचे कमी शिक्षित स्त्रिया व मुलींसाठी संक्षिप्त व टपाली अभ्यासक्रमाच तरतूद करण्याची योजनाही मांडलेली आहे.

कोठारी शिक्षण आयोगाने स्त्रीशिक्षणाचे महत्त्व सांगताना लिहले आहे की, ' आपल्या मानवी साधन संपत्तीच्या संपूर्ण विकासासाठी, गृहसुधारणेसाठी आणि बाल्यावस्थेच्या अत्यंत संस्कारक्षम वयात मुलांच्या चारित्र्याची योग्य घडण करण्यासाठी स्त्रीला दिले जाणारे शिक्षण हे पुरुषाला दिल्या जाणाऱ्या शिक्षणापेक्षाही अधिक महत्त्वाचे आहे.३

काही मुली दहावीपर्यंत शिक्षण कसेतरी पूर्ण करतात पण त्यापुढील शिक्षण त्यातील बऱ्याच कमी मुली घेतात. त्याचे कारण त्यांच्या गावामध्ये उच्च माध्यमिक शिक्षणाची सोय नसते. पालक परगावी ठेवण्यास तयार नसतात अशा कितीतरी अडचणी येतात. याशिवाय ही आणखी काही समस्यांना तोंड द्यावे लागते त्या समस्या निश्चितपणे कोणत्या आहेत हे जाणून घ्यावे त्यावर काही उपाय सुचविता येतात का ते पहावे ही इच्छा संशोधिकेच्या मनात निर्माण झाली म्हणून संशोधनासाठी खालील विषय हाती घेतला.

१.२ संशोधनाचा विषय

“ उच्च माध्यमिक स्तरावरील मुलींचे शिक्षण - एक चिकित्सक अभ्यास ”

" Girls Education at Higher Secondary Stage, A Critical study"

संशोधन विषयाच शिर्षकामध्ये आलेल्या शब्द रचनेचा क्रियात्मक अर्थ खालील प्रमाणे स्पष्ट केलेला आहे. विषय अधिक स्पष्ट व्हावा व विषयाचा नेमलेपणा त्याची व्याप्ती लक्षात यावी म्हणून शब्द रचनांचा अर्थ दिला आहे.

उच्च माध्यमिक स्तर - कोठारी आयोगाच्या शिफारशी प्रमाणे भारतीय शिक्षण पध्दतीमध्ये १० + २ + ३ असे स्तर निश्चित झाले. इ. १० वी पर्यंत माध्यमिक स्तर माना गेला. + २ हा उच्च माध्यमिक किंवा कनिष्ठ महाविद्यालयीन स्तर मानला गेला. + ३ स्तर हा उच्चशिक्षणासाठी मानला. या संशोधनामध्ये + २ हा उच्च माध्यमिक किंवा कनिष्ठ महाविद्यालयीन स्तर विचारात घेतला आहे. या स्तरामध्ये इ. ११ वी व इ. १२ चे वर्ग येतात.

मुलींचे शिक्षण - या संशोधनामध्ये मुलींचे शिक्षण म्हणजे मुलींचे उच्च माध्यमिक शिक्षण असा घेतलेला आहे. इ. ११ वी व इ. १२ वीचे शिक्षण येथे अभिप्रेत आहे.

चार भितीच्या घरात स्त्रीला पत्नी व माता या दोन भूमिका पार पाडाव्या लागतात. आज समाजाचा एक घटक म्हणूनही तिच्यावर काही जबाबदाऱ्या येतात. एकूण लोकसंख्येच्या जवळ जवळ निम्मी लोकसंख्या स्त्रियांची होती. पण आता ते प्रमाण पुढील शतकापर्यंत पावपट होईल कारण जन्म घेण्यापूर्वीच केली जाणारी मुलींची हत्या. देशाला आपला विकास करून घ्यावयाचा असेल तर या स्त्रियांना ज्या देशात भवितव्य जन्मास घालतात त्यांना अज्ञानाच्या अंधकारात चाचपडत ठेवून तो साधणे कधीच शक्य होणार नाही. स्त्री व पुरुष ही समाज रथाची दोन चाके मानल्यास ती सारखीच सामर्थ्यवान असली पाहिजेत. म्हणून स्त्रियांचे शिक्षण ही देशाच्या विकासासाठी सर्वात मोठी पायरी आहे.

आज मुली मुलांच्या बरोबरीने शिक्षण घेत आहेत पण आजही शिक्षणाकडे स्त्रियांना पुरुषांइतके महत्त्वाचे मानणाऱ्या लोकांची संख्या कमी आहे. स्त्रियांच्या शिक्षणाकडे पुरुषांच्या बरोबरीने पाहिले जात नाही ही स्थिती पूर्णपणे बदलणे आवश्यक आहे. स्त्रियांच्या शिक्षणाकडे अधिक लक्ष देणे गरजेचे आहे. आजच्या मुलींच्या शिक्षणाची स्थिती पाहिली तर प्राथमिक स्तरापासून उच्च शिक्षणापर्यंत मुलींची गळती होण्यास अनेक कारणे आहेत त्या मध्ये मुलींच्या वैयक्तिक समस्या, समाजाचा नकारात्मक दृष्टीकोन, आर्थिक स्थिती, भौतिक सुविधांचा अभाव इ. कारणे असू शकतात.

संशोधिका या स्वतः एम.एस्सी., एम.एड. शिक्षण प्राप्त केलेल्या असून त्यांचे स्वतःचे शिक्षण होत असताना एक मुलगी म्हणून बऱ्याच समस्यांना तोंड द्यावे लागले. त्याचवेळी आपण मध्यमवर्गीय असतानाही आपणाला या समस्या सहन कराव्या लागत आहेत. आपल्यापेक्षा अर्थिक स्थिती साधारण असणाऱ्या मुलींच्या शिक्षणाची काय अवस्था असेल असे विचार मनात येत असत. संशोधिकेने मुलींच्या शिक्षणामध्ये अडथळे येतात, समस्या येतात हे जवळून पाहिलेले आहे.

चिकित्सक अभ्यास - एकादया विषयाचा सखोल व सांगोपांग विचार. या संशोधनामध्ये चिकित्सक अभ्यास याचा अर्थ उच्च माध्यमिक स्तरावरील मुलींच्या शिक्षणाच्या समस्यांचा विविध बाजूंनी सखोल व सांगोपांग विचार करणे उसा घेतला आहे.

१.३ संशोधनाची गरज व महत्त्व

आजच्या विज्ञान युगामध्ये मुलींचे शिक्षण मुलांच्या शिक्षणाइतकेच महत्त्वाचे आहे. मुलींच्या शिक्षणात आजही अनेक अडथळे, समस्या आहेत. ह्या समस्या निश्चित रुपाने या संशोधनाद्वारे शोधल्या जातील. या समस्या संबंधित प्राचार्यांच्या लक्षात आल्यावर त्या दूर करण्याचा प्रयत्न करतील अनेक पालकांना आपल्या मुलींच्या समस्या उघडपणे माहित नसतात या सोडविण्यासाठी प्रयत्न करतील. प्राचार्य अध्यापनासंबंधित समस्या आढळून आल्यास त्या नुसार अध्यापनात बदल करू शकतील. मुलींच्या वैयक्तिक समस्या समजून घेऊन त्या दूर करण्यास ही मदत करू शकतील एकूण हे संशोधन पालक, प्राध्यापक, प्राचार्य यांना मार्गदर्शक ठरेल.

१.४ संशोधनाची उद्दिष्टे

- १) बार्शी तालुक्यातील उच्च माध्यमिक स्तरावरील मुलींच्या समस्या - उपस्थितीविषयक, आर्थिक बाबीतील, सामाजिक व समायोजनविषयी जाणून घेणे.
- २) पालकांचा मुलींच्या शिक्षणाविषयीचा दृष्टीकोण समजावून घेणे.
- ३) त्यांच्या समस्यावरील उपायांचा शोध घेणे.

१.५ संशोधनाची व्याप्ती व मर्यादा

- १) हे संशोधन भौगोलिकदृष्ट्या बार्शी तालुक्यापुरतेच मर्यादीत असेल.
- २) हे संशोधन बार्शी तालुक्यातील उच्च माध्यमिक विद्यालयाच्या पुरतेच मर्यादीत आहे.
- ३) हे संशोधन उच्च माध्यमिक स्तरावरील इ. ११ वी, इ. १२ वी मधील मुलींच्या शैक्षणिक समस्यापुरतेच मर्यादीत आहे.

१.६ प्रकरणीकरण

प्रस्तुत प्रकरणांचे प्रकरणीकरण खालील प्रमाणे केल आहे.

प्रकरण पहिले

पहिल्या प्रकरणात संशोधनाची पार्श्वभूमी, समस्येची निवड, समस्येचे शब्दांकन, संशोधनाची उद्दिष्टे, समस्येचे महत्त्व, गरज, व्याप्ती व मर्यादा या बाबत स्पष्टीकरण केले आहे.

प्रकरण दुसरे

दुसऱ्या प्रकरणात संबंधित साहित्याचा अभ्यास करण्यात आला. संबंधित संशोधनाचे समालोचन करण्यात आले, सदर संशोधन कसे वेगळे आहे हे स्पष्ट केले आहे.

प्रकरण तिसरे

तिसऱ्या प्रकरणामध्ये उच्च माध्यमिक महाविद्यालयात शिकणाऱ्या मुलींच्या समस्यांचे संशोधन करण्यासाठी वापरण्यात येणारी कार्यपध्दती व प्रस्तुत संशोधनाची नमुना निवड, संशोधनाची साधने, प्रश्नावली, मुलाखती, निरीक्षण याबाबतचे स्पष्टीकरण करण्यात आले आहे.

प्रकरण चौथे

चौथ्या प्रकरणामध्ये प्रस्तुत संशोधनासाठी संकलित केलेल्या माहितीचे वर्गीकरण, विश्लेषण आणि विशदीकरण केलेले आहे. उच्च माध्यमिक

महाविद्यालयातील प्राचार्य, प्राध्यापक, विद्यार्थिनी यांच्या मार्फत मिळालेल्या माहितीचे तसेच प्रत्यक्ष निरीक्षणातून प्राप्त झालेल्या माहितीचे वर्गीकरण व विशदीकरण करण्यात आले आहे.

प्रकरण पाचवे

पाचव्या प्रकरणामध्ये संकलित माहितीवरून केलेल्या विशदीकरणांच्या सहाय्याने संशोधनाचा सारांश देऊन निष्कर्ष काढण्यात आले. या निष्कर्षाआधारे शिफारशी करण्यात आल्या व पुढील संशोधनासाठी विषय सुचविण्यात आले.

संदर्भ

१. पाटील, लीला व विश्वंभर कुलकर्णी (१९७३)
आजचे शिक्षण आजच्या समस्या पुणे, श्री विद्या
 प्रकाशन पृ.क्र. २०९.
२. तत्रैव पृ.क्र. २२०.
३. तत्रैव पृ.क्र. २२५.
४. कुंडले, म.बा. व कुकडे (१९७४)
शैक्षणिक समस्यांचा इतिहास पुणे, श्री विद्या प्रकाशन
 पृ.क्र. २०९.
५. पारसनिस, न.रा. (१९७२)
शिक्षणाची तात्विक व समाजशास्त्रीय भूमिका पुणे,
 नूतन प्रकाशन पृ.क्र. २७७ - २९२.
६. श्री. बनहट्टी, श्री. ना. (१९७४)
भारतीय स्त्री पुणे, हिंगणे स्त्रीशिक्षण संस्था पृ.क्र.
 ४१ ते ४७.